

Musik til billeder - billeder til musik

Af Mads Thranholm

Mange lærere er ikke musikkyndige. Og "man kan da ikke undervise i film- og TV-musik uden at kende de "dyre" teorier!" Men der tager de fejl, mener Mads Thranholm. Han giver ideer til hvordan nybegyndere kommer i gang. Og hvordan man kommer videre, bl.a. med musikvideoerne.

Man bør interessere sig mere for den såkaldte "underlægningsmusik", som nok ikke er så underlagt billedet som man tror...

Enhver ved, hvor svært det er at tale om musik, dvs. sige noget meningsfuldt om musikkens funktion og betydning i bestemte sammenhænge. Hør blot radioens samspilsudsendelser, hvor kultiverede menneskers dialog om musikalske oplevelser størkner i klicheer og banale konstateringer: "Det var jo aldeles pragtfuldt, det vi lige hørte her. Men sig mig, hvorfor valgte De egentlig lige det stykke, Fru, øh?" "Jo, jeg har altid syntes, at det var et helt vidunderligt stykke musik" osv. Dermed være ikke sagt, at man skal afholde sig fra at tale om musik. Det gør vi nemlig sædvanligvis alt for ofte. Især i sammenhænge, hvor musikken er den magt der for alvor løber om hjørner med os.

Men hvordan tale om musik uden først at kende dens teorier (vokabularium, syntaks, form, etc.)? er der mange der spørger og opgiver sagen: Musik er et arkanum, et hemmeligt område for indviede opus-ædere. Lad de lærde om snakken, lad lægfolk om at lytte!

En måde at nærme sig en kvalificeret talen med om musik på er at beskæftige sig med musikkens funktion i de billedmedier, som ingen tilsyneladende viger tilbage for at tale med om. Hvis vi altså føler os trygge og fortrolige ved at forholde os til visuel kommunikation, så kan dette være nøglen til en "forståelse" af, hvad der sker i det man noget misvisende ofte betegner som underlægningsmusikken.

Med denne artikel forsøger jeg at anslå en problematisering af forholdet mellem billed og lyd, der normalt undertrykkes til fordel for en mere håndterlig og éndimensionalt løgnagtig analysepraksis. Forholdet mellem film og musik er jo sjældent så enkelt, at man med rette kan tale om film med underlægningsmusik. Man reducerer det ene medium i forholdet til det andet og antyder, at man sagtens kan nøjes med at tale om det ene og alligevel få den fulde sandhed om helheden frem.

Musikken kan imidlertid tre ting i forhold til billederne, og jeg anser det for at høre til god medieanalyse at kunne gøre sig klart, hvilken funktion musikken i de enkelte tilfælde har: Siger musikken det samme som billederne (medløb, redundans)? Siger musikken noget helt andet end billederne (modløb, kontrast)? Indgår musik og billeder i et vekselspil, fra hvilket ny betydning strømmer (dialektik)?

Her skal jeg nu skitsere, hvordan undervisning i diverse mediecocktails rystet af musik og billeder kan finde sted. Men inden skal jeg først gøre opmærksom på, at min erfaring hidrører fra gymnasieskolen, og at mit materiale tildels er bestemt af aldersgruppen de 16-19 årige samt af, hvad der tilfældigt er faldet mig i hænde.

Jingles

Det er godt at starte med noget vi alle kender. Men hvor godt kender vi de små musikalske truttelutter, som vores hverdag vrimler med: Inden radioavisen, inden TV-avisen, Sportslørdag, Dollars,

Dus med dyrene, osv. Korte, karakteristiske musikstumper, der gør os glade, forventningsfulde, angste, spændte, får os til at gabe, slukke for fjernsynet!

I løbet af en ugestid kan man få samlet sig en tilstrækkelig mængde eksempler på bånd. Spil dem for eleverne, 10-15 stykker i træk, lad dem gætte, karakterisere, osv. Diskutér de forskellige stimuli, som de enkelte jingles rummer. Hvad beror effekten på? Særlige melodiske vendinger, rytmen, instrumentationen, harmonierne? Brug substitutionsmetoden flittigt. Forestil jer temaet fra Dus med dyrene (Vivaldis guitarconcert) brugt som optakt til Sportslørdag. Hvorfor går den ikke? Hvad fortæller forresten valget af Vivaldi om opfattelsen af dyr-menneske relationen i Poul Thomsens udsendelse? Prøv at spille et stykke fra Sacre du Printemps af Stravinsky, mens du viser optaken til TV-udsendelsen (uden originallyden). Nej, naturen skildres ikke som en kynisk alles-kamp-mod-alle hos hr. Thomsen. Der hersker et anderledes human og hyggeligt hundekiksgnaskende atmosfære understreget af den idyllisk-venlige barokguitar og det beherskede orkesterakkompagnement.

Jingles opfylder bestemte signalfunktioner, som vi som artige Pavlovske vovser reagerer på. Jinglen skal 1) vække (sige hallo, hallo), 2) skabe en følelsesmæssig forberedelse (ah, en gyser!) bvaadr. en sjæler!) og 3) åbne for en hukommelsesmæssig identifikation (nå ja, den serie!)

Hvis man har lyst til at gå dybere i spørgsmålet om musikkens mere differentierede betydningsindhold, kan man gøre brug af Philip Tagg's doktorafhandling "KOJAK - 50 seconds of Television Music: Toward the ANALYSIS of AFFECT in POPULAR MUSIC". Bogen indledes med et "summary", der faktisk er læsestof nok for den, der ønsker at antyde for sine elever, hvad det drejer sig om. Tagg's teori går i korthed ud på, at der i den vestlige verden hersker bestemte uofficielt vedtagne sprogbrug, der når vi udsættes for bestemte konstellationer af rytmefigurer, melodiske intervaller, tempi, instrumenter osv., afsætter bestemte associationer og forestillinger i vores bevidsthed.

Film med kendte toner

Elvira Madigan er et kendt eksempel på en film, i hvilken der benyttes forudkomponeret musik. Det er også med denne film gjort tydeligt, at afsmitningstendensen mellem musik og film er gensidig. Mozarts klaverkoncert nr. 21 lanceres nu næsten udelukkende som Elvira Madigan-koncerten og Bo Widerbergs film har fået et ry som filmklassiker, en rubricering, der formodentlig ikke blot skyldes filmens umiskendelige selvstændige kvaliteter, men også den kongeniale sammensmeltning med den eksisterende klassiker: Mozart.

Hvad sker der med billedsiden i en film, når den skal indrette sig efter et givet musikalsk forløb/struktur? Hvad sker der omvendt med den anvendte musik: ændrer den "betydning"? Hvad er "stærkest" i kampen om vore sanser og vores oplevelse? Billede eller musik? Når en nazi-propagandafilm bruger Valkyrieridtet af Wagner som underlægning, så "arver" billedsiden hele Niebelungen værdisystemet (det mytisk-heroiske, nationalromantiske vitamin-tilskud). Men Wagner går skam heller ikke ud af sammenkoblingen med sin politiske jomfrudom intakt. Nazismen "klæber" til musikken, overlejrer eller overdøver så at sige det til musikalske sprog. Prøv selv at "punktere" sådan en propagandafilm ved at vælge én "upassende" musikledsagelse. Styrkeforholdet mellem billede og musik er et højst labilt foretagende.

Stanley Kubrick bruger meget tit forudkomponeret musik i sine film. A Clockwork Orange er et fremragende eksempel på, hvordan vekselspillet mellem musik og billede kan gøres dialektisk, således at de to medier kommenterer hinanden gensidigt. Ved at koble billedsiden fra en nært forestående og (og skræmmende) fremtid med musik fra en for det borgerlige samfund ikke så fjern (og faktisk lige så skræmmende) fortid (Wien efter den franske revolution), får Kubrick sagt en masse om årsagssammenhængene i vor modsigelsesfyldte kultur. En nærmere analyse heraf har jeg offentliggjort i Gymnasieskolernes Musiklærerforenings Medlemsorientering 1979 nr. 4 under titlen "En appelsin med dialektik, tak!"

Musikvideoer

Musikvideoer er jo pr. definition billeder til forudkomponeret musik. Søren Schmidt hævder i en artikel om Michael Jacksons "Thriller" (Lig danser ikke - vel? MedieKultur nr. 1, oktober 1985) at fremkomsten af musikvideoer rent faktisk har fået indflydelse på selve den musikalske produktion, idet såvel det melodiske som det harmoniske aspekt i musikken "erstattes" af billeder og handling og underordnes to af musikkens andre vigtige parametre: sound og puls.

Det er nu nok en sandhed, der trænger til modifikation. Spørgsmålet: om musikken i billedernes vold undergår forandringer er selvfølgelig interessant nok, men bliver ofte stillet ud fra en bekymret frygt for forandring. Bliver altså musikken ringere i fremtiden, mindre kompleks, mere ensrettet, monokrom og underordnet, etc. Problemstillingen er kendt fra overgangen fra akustiske til elektriske instrumenter. Bekymringen drejer sig om det samme: Hvad bliver der af sjælen, naturen, det oprindelige, dybden? Bliver vort etablerede kulturbegreb ædt af kold computerisme? Eller har vi omvendt intet at frygte?

Det moderne storbyindivids identitet eller desintegration og frustration finder dog næppe sin ækvivalens og samklang i lyden af Hardangerfele og okulele. Vi lever i en dymanisk civilisation på godt og ondt, hvor kroppen og sjælen må finde sig selv og hinanden i stedse nye iklædninger. Musikvideoen er et relativt nyt medium. Hurtigt, mangfoldigt, slagkraftigt. Det er det eksploderende pladecover. Synliggørelsen af musikken. Reklamefilmen, der reklamerer for sig selv. Som sådan lader den sig analysere: som PR-tekst. Reklamekunst. En narcissistisk hybrid af det, vi længe fra biograflærredet har oplevet som tenderende det kunstnerisk selvtilstrækkelige. En pirrende massage af grænseegne mellem bevidste og ubevidste lag. Et gysende fald ind i drømmearbejdet gennem billedernes og tonernes port. Reklamekunsten endelig frigjort fra sin kedsommelige pronomiale skæbne, den evindeligen væk fra sig selv. En musikvideo er en musikvideo er en musikvideo, kunne det med en let omskrivning af Gertrude Stein hedde.

Der hersker indenfor genren en vis fare for entropi, dvs. iboende tendens til sammenbrud. Genren synes at æde sig selv op i og med at hver ny video skal overgå alle andre. Billederne larmer mere og mere kolossalt og truer med at overdøve det, de slår på tromme for: musikken. Muligheden for i løbet af 5 minutter at kunne citere hele filmhistorien benyttes ganske uhæmmet, og sådanne videoer kan tage sig ud som rygende skrottynger: filmhistorien og filmenes historier citeret ihjel. Intet er helligt, alt kan bruges løsrevet fra enhver sammenhæng. Alt er muligt, intet er gyldigt. Virkeligheden ophører med at eksistere. Alt er citat. Dette er musikvideoens postmodernitet. Nogen vil opfatte det som en kulturel apokalypse. Et ragnarok, hvor alle værdier går i brok. En opløsning af historicitet, stilarterne, genregrænserne. Æstetikens decline and fall.

Hvis man er bange for at lade sig overskylle og gennemstrømme kan man knase sig igennem en diskussion om, hvorvidt det man øre-øjnener er et nyt avantgardemedium, en ny kombination af musik og billede, der omdefinierer relationerne i massemedierne, et nyt markedsføringsmiddel, eller rent ud en outreret form for body-and-soul-snatching.

Men inden man vover sig ind i en diskussion af, hvorvidt videoerne virker som: hypnose, en fastnagling til TV-skærmen, en ekspropriation af vor psyke gennem synet, det ubevidste brugt som kinoorgel for kapitalen: stimuli uden mål - og med!, så er det nok klogt at snakke med eleverne om, hvordan de bruger musikvideoer. De fleste ser jo ud til at have overlevet også det. Hvor befinder musikvideoerne sig i forhold til de unge sjæle/kroppe i hverdagen? Hvordan bruger de/bliver de brugt af videoerne? I hjemmet, på diskoteket, alene, sammen? Genren skal nok forstås og bearbejdes ud fra en livsstilsanalyse, som ingen rigtig endnu har givet sig i kast med.

Filmmusik

Størsteparten af de film, der produceres benytter sig af specialkomponeret musik. Det meste af den slags musik henlever en dunkel tilværelse i skyggen af de film, som de ledsager. Men som H. C. Andersens eventyr Skyggen kan herre/slave forholdet være ganske speget alligevel.

I film som Godfather eller Den Tredje Mand griber en motto-melodi ind i filmens struktur som et stærkt moment. At musikken i disse tilfælde er af overordentlig stor betydning i hele filmens udsigelse, kan man forvisse sig om ved at forsøge sig med en erstatning af originalmusikken. At disse melodier har et selvstændigt liv som evergreens, der fragter de pågældende films hele stemning og grundidé, bekræfter blot skyggens styrke. Bernhard Herman's musik til Hitchcock's Psycho er der formentlig ingen, der lytter til som selvstændig komposition. Men prøv at undersøge, hvor vigtig musikken er for hele suspensemekanismen i den film. Prøv f.eks. at spille mordscenen i badeværelset uden lyd. Lad eleverne diskutere og komme med bud på, hvor de ville sætte ind med musik for at få scenen til at virke rigtig uhyggelig og hvordan den eventuelt skulle lyde (melodi? akkorder? rytme? instrumenter?). Spil så sekvensen med originalmusikken og hør Bernhard Herman's mesterlige og gyselige økonomisering med de musikalske rædselseffekter.

I seriefilm er musikken et helt uundværligt klæbestof. Uden musikken som bindemiddel og dynamisk faktor ville sådanne film ofte falde uhjælpeligt fra hinanden. Tag en episode fra Dollars og lyt jer frem til en erkendelse af musikalsk førstehjælp til en billedside ramt af hjernedød. Eller endnu mere medicinsk slående udtrykt: musikalsk honning til en veritabel billed-diabetes.

Let's do it!

Det sjoveste er selvfølgelig at lave det hele selv. Man kan gå to veje: enten sætte musik til billeder, eller sætte billeder til musik. Lav f.eks. drejebog til en musikvideo. Vælg et num-

mer, som I ikke kender som video i forvejen og udarbejd drejebogen ud fra en simpel timing af nummerets forskellige dele (intro, vers, omkvæd, mellemspil osv.)

Videoinspilningen foregår simplest ved hjælp af stopur. Det bliver selvfølgelig ikke af samme præcision, som den der kan opnås i et klippebord, men godt nok til at formidle en underholdende oplevelse af afmytologisering af mediet.

Ved hjælp af en pladespiller og en båndoptager og en videomaskine er det heller ikke det store problem at sætte musik til film. Lav et nøjagtigt tidsskema over den valgte film (en kortfilm, en reklamefilm, en sekvens fra en spillefilm). Arbejd ud fra simple forestillinger om medløb og modløb, dvs. musik der gentager eller dementerer billedernes udsagn. Min erfaring med undervisning i filmmusik og musikvideoer har i hvert fald givet mig een krystakklar erkendelse: Elevernes kreativitet og fantasi lader sig ikke kastre af medieperfektion og redundans. Da de første videobølger skyllede ind over de unge, gik de i kortvarig coma. Omtrent som når man bliver vaccineret med triple-vaccine. Og med samme immunitet over for video-virus'et som resultat.

Mads Thranholm underviser i dansk og musik på Rødovre Gymnasium